

VADER EN MOEDER EREN

Het vijfde woord in contextueel pastoraal perspectief

Nel van Doorn en
Hanneke Meulink-Korf

De contextuele benadering van Boszormenyi-Nagy is ontwikkeld als praktijktheorie voor psychiatrische hulpverlening en familietherapie en wordt ook toegepast in jeugdzorg en pastoraat. Wij schrijven deze bijdrage vanuit betrokkenheid bij 'contextueel pastoraat'. We zijn geïntrigeerd door een gelijkenis in de terminologie van Nagy met het bijbelse gebod 'Eer je vader en je moeder'. In dit kader gaat het om het werkwoord 'gewicht geven', eren. Is er een diepere verbinding dan zomaar een terminologische overeenkomst? Geeft deze taal misschien datgene aan, wat in het bijbelwoord èn in het zoeken naar hulpverlening en pastorale bijstand, als menselijk 'zijn' kan gelden?

Op de achtergrond van Nagy's werk resoneert de stem van Martin Buber: het ethische is geen bijzondere modus van het bestaan, maar is het menselijk zijn zelf. Ook Nagy maakt een onderscheid tussen ethiek en moraal. Hij baseert ethiek niet op een godsdienst of levensbeschouwing of nog iets anders. Met Buber houdt hij vast aan een primaire plaats voor ethiek. De ontmoeting met de andere mens, die door 'mijn' plannen, projecties en behoeftes heen breekt, is de ethische instantie bij uitstek. Morele waarden daarentegen horen bij de normen zoals een bepaalde groep die op grond van een gemeenschappelijke levensoriëntatie geldig acht. Ze behoren tot een afgeleid niveau. Duidelijk is wel, dat de wezenlijke relationele ethiek een kritisch licht werpt op toevallige morele waarden. Paul Ricoeur formuleert vanuit een eveneens met Buber verwante positie een relationeel ethisch perspectief als: 'een belofte van geluk die men gepoogd heeft voor zichzelf en de ander te definiëren, richtlijn voor een vervuld leven'.¹ Moraal is dan het totaal van regels om het geluk te bereiken. Beide, ethiek en moraal, hebben betrekking op een goed en rechtvaardig leven. Vanuit de ethische dimensie alléén kun je hierover niet nadenken. Ook de biologische, historische en sociaal-economische feitelijkheden van leven en lot zijn van betekenis, voor de persoon zelf, diens naasten en diens 'wereld'. Dat geldt ook van diens psychologische bagage en interacties.

Jij...

'Eer je vader en je moeder, opdat jouw dagen verlengd worden op de grond die Adonaj, jouw God, jou geeft'. De werkwoorden uit de decaloog staan in de tweede persoon enkelvoud, jij als enkeling en zo deel van het volk. Dat maakt ook dit vijfde woord tot een bijzondere imperatief. Het is gericht aan die ene zoon of dochter van... en aan die andere zoon of dochter van... Er staat niet dat beiden, laat staan allen, op eenzelfde manier zouden hebben te eren. Ook niet de dochters en zonen van één paar ouders. De verhoudingen in de driehoek 'vader, moeder, dit kind' zijn kennelijk niet gelijk aan de verhoudingen in de driehoek 'vader, moeder, het andere kind'. Er wordt gedifferentieerd, op grond van een persoonlijke positie en aansprakelijkheid die naar leeftijd en kwetsbaarheid variëren. We gaan ervan uit dat het gebod zich tot een volwassene richt. Toch is het goed om op te merken dat ook jonge kinderen, naar vermogen, 'eer' aan ouders geven, in erkenning en 'kleine' daden van zorg.

De enkelvoudige imperatief 'eer' verwijst naar de concrete interpersoonlijke werkelijkheid van ouders en kinderen: een dynamiek van geven en nemen, ontvangen en geven. Wederkerig, maar niet symmetrisch. Eren raakt aan relationele ethiek tussen 'jou' en je vader en 'jou' en je moeder, nooit algemeen, altijd bijzonder. Nagy gebruikt het boekhoudkundige beeld van een balans, maar dan wel 'in beweging'. Niet evenwicht is het doel, maar trouw en betrouwbaarheid: geven, antwoorden maar ook aanspreken en de ander de gelegenheid te bieden tot geven. Voor elk 'kind' geldt dat er op de balansen van geven en ontvangen tussen de ouders en hen zelf, onderscheiden verdiensten en verschuldigheden liggen, tegoeden en tekorten. Voor wat rechtvaardig en betrouwbaar is tussen hen, bestaat geen algemene maat. Over wat een bepaald volwassen kind aan een ouder is verschuldigd, is in het algemeen weinig te zeggen. Een intersubjectieve regel voor het invullen van die schuld, bestaat niet, noch een regel voor wat de inhoud van de eer is. Dát men aan een ouder eer verschuldigd is, is een kwestie van fairness.

In deze bijdrage herlezen de auteurs het vijfde gebod ('Eer je vader en je moeder') in de lijn van Boszormenyi-Nagy's *contextual therapy*. En dan blijkt dat 'eren' voor het ene kind iets anders kan betekenen dan voor het andere.

Ds. N. van Doorn is predikant te Badhoevedorp-Lijnden en trainer van de opleiding Contextueel Pastoraat. Dr. H. Meulink-Korf was universitair docent p astoraat in Amsterdam en Leiden. Nu is ze freelance werkzaam ten behoeve van contextueel pastoraat en als familietherapeut.

¹ in: Het probleem van de grondslagen van de moraal. Vervloeken, qalleel, is licht maken, dit tegenover gewichtig maken. Geven niet als een futurum zoals de NBV schrijft maar als een participium acti-vum.

De plaats en de werking van 'eren'

Volgens de joodse indeling staat dit gebod op de vijfde plaats in de rij van tien. De eerste vijf woorden laten de verhouding van God en mens zien: van 'Ik ben Adonaj jouw God, die jou heeft doen uittrekken uit het land Egypte...' tot 'de grond die Adonaj jouw

Foto: Anton Sinke

God jou geeft'. Die richting van Godswege leidt naar de verhouding tussen mensen onderling in de volgende vijf woorden. Naar die indeling staan ouders en kinderen samen op een doorgeefplaats tussen God en het leven van alledag.

Wanneer we het Hebreeuws volgen, ontdekken we dat het vierde woord ('gedenk de sabbat') en het vijfde woord grammaticaal overeenkomstig zijn. Ze vormen als twee positieve geboden het hart, tussen de overige negatieve. De werkwoorden staan allebei in de vorm van een absolute imperatief, wat wil zeggen dat het beide nadrukkelijke geboden zijn. Op grond hiervan mogen we zeggen dat 'gedenken' en 'eren' met elkaar verbonden zijn, zoals ook is te lezen in Leviticus 19:3. Ouders hebben een taak om bevrijding (eerste woord) en schepping (vierde woord), beide van Godswege, te gedenken. Zij zijn als schakels in de identiteit van een familie, van het volk. Hun kinderen worden in die gedachtenis aan Gods bevrijding en schepping geboren. Waar dit gebeurt en wordt gedaan, verdienen ouders alle eer.

Alle eer? Is die uitspraak niet te massief? Gaat dit niet voorbij aan de oneerbaarheid van sommige ouders? Voor menigeen heeft het gebod beklommend gewerkt en zelfs onrecht betekend. Het is niet bepaald een onschuldige uitdrukking. Het zijn

woorden waarvan soms (groepen) mensen, onder wie jonge kinderen, de dupe zijn gemaakt. Het heeft soms misbruik en geweld helpen legitimeren of versluieren. We denken aan de dwang van ouders die veel meer namen dan gaven, maar ook aan de dwingende manier waarop sommige ouders alsmaar geven zonder te zien wat het kind allang 'teruggeeft', of zonder daarvoor gelegenheid te bieden. En aan dwingende sociale codes die zich op het bijbelse gebod baseren. Hoe kunnen we een uitleg vinden die niet dupeert en knecht, maar bevrijdt? Het gebod beoogt toch iets goeds voor beide partijen?

Eren

Eren komt van de Hebreeuws stam *kbd*, zwaar of gewichtig maken. Het is een piëlvorm die een versterkte betekenis aanduidt en zo tot eren wordt. Ouders eren betekent hen met respect het gewicht geven dat hen toekomt, de tegoeden op de weegschaal inbrengen en die op een concrete manier omzetten. Bijbels gezien kleeft aan eren ook iets feestelijks, mogelijk omdat deze eer ook voor de erekroon van God wordt gebruikt. Eren kan dus niet verstaan worden als blindelings gehoorzamen en evenmin als plicht tot grenzeloze zorg. Eren is een verplichting van kinderen om in vrijheid ouders verschuldigheden terug te betalen, dat wil zeggen naar eigen vermogen, op eigen wijze.

In Zuid Afrika deden we een bijbelstudie rondom de exegese van dit gebod. Tot slot vroegen we de deelnemers wat deze avond had bijgedragen. Een jonge man antwoordde als eerste. Hij zei verbaasd te zijn omdat er een nieuw licht was gevallen op de relatie met zijn ouders. Tot nu toe had hij grote moeite gehad met dit 'streng verplichtende' gebod om zijn ouders te eren. In zijn gezin van herkomst was geen ruimte geweest om de verwachtingen en eisen van de ouders naar zijn eigen vermogens om te buigen. Zijn opgroeien was gekenmerkt door hevige conflicten waardoor hij nauwelijks nog met respect aan zijn ouders kon denken. Het moeten eren stond hem tegen en blokkeerde hem. Maar deze avond bemerkte hij dat hij zijn ouders in elk geval wel gewicht kon geven voor hun positieve bijdragen. En nu hij er over nadacht: die waren er ook voldoende. 'Nooit gedacht, maar ik krijg zin om mijn ouders te eren, ik ben er vrij in om te zien wat zij wel hebben verdiend'.

Tegendeel van eren

In de historische setting van de tien woorden, is gerekend met het feit dat oude ouders wat betreft dagelijkse zorg afhankelijk waren van kinderen. Ook in onze tijd, waarin veel verandert wat ouderenzorg betreft, mogen we het zorgbehoevend-zijn niet negeren.

Toch worden de mogelijkheden om gewicht aan ouders te geven soms belemmerd. Zo kan het lastig zijn om praktische vormen te vinden doordat kinderen en ouders ver bij elkaar vandaan wonen. Maar relationele afstand binnen de ouder-kind verhouding is vaak een groter obstakel. De loyaliteit van een kind kan onzichtbaar zijn geworden doordat een moeder zelfs op hoge leeftijd het geven van haar kind niet kan ontvangen, maar afwijst en ontkent. Hoe dan te eren? Eren wordt ook belemmerd wanneer een kind terecht komt in 'gespleten loyaliteit' tussen een vader en een moeder, als aan de één wel en aan de ander niet openlijk zorg kan of mag worden gegeven. Wanneer de loyaliteit aan een van beiden 'ondergronds moet gaan'. De kans bestaat dat ook de verhouding met de andere ouder hierdoor aan 'eer' inboet.

Het tegenovergestelde van eren is: gering achten, minachten. Wanneer een volwassen kind een ouder minacht, doen we er goed aan om vooralsnog aan te nemen dat dit kind hieronder lijdt, zowel onder de oorzaak van de minachting als onder de minachting zelf. Onverschilligheid over het niet (kunnen) achten van een ouder is meestal maar een oppervlakkige laag. Een goede pastor zal dit kind dan ook proberen te benaderen vanuit solidariteit met dit lijden aan minachting voor de ouder. Die solidariteit is nodig, ook om erger te voorkomen, want dit lijden, de minachting zelf en de gevoelens van machteloosheid om de verhouding te veranderen, kunnen zelfs voeren tot geweld jegens een ouder.

De Bijbel doet overigens harde uitspraken over geweld aan ouders: 'wie zijn vader en moeder slaat (of vervloekt) zal zeker ter dood gebracht worden', Exodus 21:15 en 17. In het boek Spreuken klinkt het zo: 'wie zijn vader en moeder vervloekt, diens lamp wordt uitgeblust ten tijde van dichte duisternis', Spreuken 20:20. Van dit geweld zullen we weinig begrijpen wanneer we niet ook de onderlaag van de relationele ethiek benaderen.

Ouders eren, een absolute imperatief, blijkt dus geen absoluut vanzelfsprekende zaak. Het verplicht wel om op een milde billijke manier ouders te eren voor het leven dat zij hebben gegeven, voor de tegoden en de juweeltjes die er wel zijn geweest. Waar dat in openheid en vrijheid en met respect gebeurt, daar wordt de kwaliteit van leven voor zowel ouders als kinderen vergroot. Dit kan vreugde verschaffen. Rosenstock-Huessy zou eren mogelijk indelen in de categorie 'tijdscheppend spreken'.

'Opdat jouw dagen verlengd worden op de grond die Adonaj jouw God jou geeft'

Kwalitatieve tijd in het heden draagt toekomst voor zich uit. Een belofte van vertrouwen in continuïteit, ook in geval van discontinuïteit. Een ouder-

paar vertelde dat hun jong overleden dochter hen had geëerd door hoe ze toonde dat ze van hen hield. Zij geloven dat hun dochter, al heeft zij niet vele kalendere jaren geleefd, een goede levenstijd heeft gekregen.

Na de opdracht om te eren volgt 'opdat'. We zouden de bijzin een zegen willen noemen. Het is immers meer dan een belofte omdat de grond die God 'geeft' niet in een toekomstige betekenis staat, maar als een voortdurende handeling. Het is dus niet een belofte die nog uitstaat en zich ooit op een dag zal realiseren. Dit is een zegen die bezig is nu al te gebeuren, in het huidige bestaan. Die zegen duidt op concrete verlenging van dagen, maar we kunnen dat moeilijk begrijpen als een kwantitatieve chronologische tijdsrekening. Wel als echte 'Genesisdagen': kwalitatieve tijd waarin mensen elkaar in Godsnaam 'Licht' toeroepen in de duisternis en voor elkaar droge grond tevoorschijn roepen als begrenzing aan de zee. In de tien woorden is en blijft God handelend subject vanaf het eerste woord tot aan het slot van het vijfde woord: grond die Hij geeft! Grond niet als een land of als bezit dat af te grenzen is met piketpaaltjes. Het leven blijft akkerland, *adamah!* 'Boden der Heiligung' volgens Martin Buber. Grond die gaat over een wijze van zijn en die door ouders en kinderen heilig kan worden gemaakt. Het gebod zegt: doe het!

Het bovenstaande kan onlogisch klinken in de oren van wie vele uren aan zorg voor een oude moeder of vader besteedt. M.-A.Ouaknin vertelt in *De Tien Geboden* dat in een Talmoeppassage iemand bij zich zelf overweegt: 'Wanneer zal ik voor mijzelf kunnen leven? De ouders eren, is dat geen verloren tijd?' Een antwoord luidt dan, dat de tijd die je geeft aan je oude ouders je in zijn geheel zal worden teruggegeven. De objectiviteit van de klokkentijd is een abstractie van de concrete beleving: dat de tijd vloog of misschien juist kroop. Leven is tijd, is ergens voor bestemd. Het is niet planbaar, maar geeft soms wel een ervaring dat je 'tijdschepping' beleeft in de tijd die je besteedt aan je moeder, vader of een andere oudere aan wie je je verschuldigd weet.